

ชุดพัฒนา
ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

ชุดที่ 13
ทักษะการทดลอง

รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ จินดานุรักษ์ ดร.พิศาล สร้อยชูหระ

ชุดที่ 13

การทดลอง

โปรดศึกษาหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของชุดที่ 13 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไปนี้

หัวเรื่อง

- 13.1 ความหมายและความสำคัญของการทดลอง
- 13.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานกับแบบของการทดลอง
- 13.3 การเลือกวิธีทดลอง
- 13.4 การเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทดลอง
- 13.5 การฝึกออกแบบและดำเนินการทดลอง
- 13.6 การกำหนดปัญหาจากผลการทดลอง

แนวคิด

นักวิทยาศาสตร์ใช้การทดลองเป็นเครื่องมือในการหาคำตอบของปัญหา และ/หรือ ตรวจสอบสมมติฐานที่ตั้งขึ้น ในการทดลองจะมีการนำเอาขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการวิทยาศาสตร์มาประกอบกัน ทั้งการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการ การกำหนดตัวแปรที่จะต้องควบคุม การออกแบบการทดลอง และดำเนินการทดลองอย่างรอบคอบรัดกุม การสังเกตและบันทึกผลการทดลองอย่างละเอียดทุกขั้นตอน ตลอดจนการตีความหมายข้อมูลที่บันทึกไว้ได้อย่างถูกต้องตรงไปตรงมา ความสามารถในการออกแบบและดำเนินการทดลองจัดเป็นทักษะหนึ่งที่สำคัญในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาชุดที่ 13 แล้ว นักศึกษาสามารถ

1. ออกแบบการทดลองที่สัมพันธ์กับสมมติฐานที่กำหนดให้ได้อย่างเหมาะสม
2. ระบุสมมติฐาน จากแบบการทดลองที่ให้ได้อย่างถูกต้อง
3. ออกแบบและดำเนินการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐานที่กำหนดให้ได้อย่างเหมาะสม
4. ระบุปัญหาจากผลการทดลองที่ได้ อย่างถูกต้อง

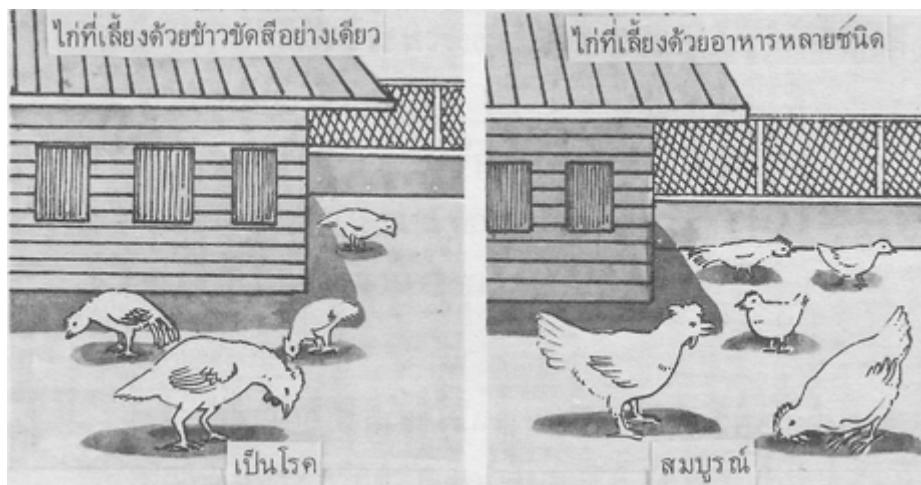
*ผู้เขียนเรียบเรียงร่วมกับอาจารย์ สนิท บุญเคลือบ (กศ.บ, กศ.ม.) ผู้อำนวยการหน่วยวิชาชีววิทยา สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

เรื่องที่ 13.1

ความหมายและความสำคัญของการทดลอง

ในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นั้น การทดลองเป็นขั้นตอนที่นักวิทยาศาสตร์ใช้สำหรับตรวจสอบสมมติฐานที่ตั้งขึ้นว่าควรแก่การยอมรับหรือไม่ เพียงใด ในการดำเนินการทดลองนั้นผู้ทดลองจะต้องนำเอากระบวนการขั้นอื่นๆ มาใช้ประกอบกัน ความสำเร็จของการทดลองจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการด้วยกัน

เพื่อให้เห็นภาพพจน์ของการดำเนินการทดลอง และองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ด้วย ขอให้นักศึกษาพิจารณาตัวอย่างที่ให้ต่อไปนี้

ภาพที่ 13.1 เปรียบเทียบไก่ที่เลี้ยงด้วยข้าวขัดสีอย่างเดียวกับไก่ที่เลี้ยงด้วยอาหารหลายชนิด

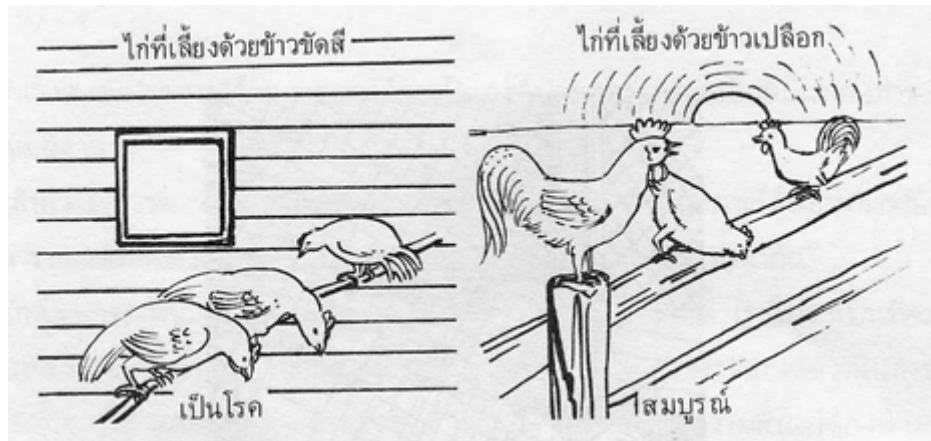
จากการเลี้ยงไก่ด้วยอาหารที่แตกต่างกัน ปรากฏว่ามีไก่กลุ่มหนึ่งเป็นโรคมีผู้เสนอสมมติฐานไว้หลายประการ เช่น

- ข้าวขัดสีทำให้เกิดโรค
- ไก่ที่เลี้ยงด้วยข้าวขัดสีทำให้ขาดสารอาหารบางอย่าง
- เกิดโรคระบาดในไก่หมู่หนึ่งเท่านั้น

สมมติฐานที่ได้เสนอมานี้จะเห็นได้ว่า ยังไม่รัดกุม ชัดเจน และไม่ได้แนะวิธีการทดลอง ซึ่งถ้าได้รับการปรับปรุงก็อาจเป็นดังนี้

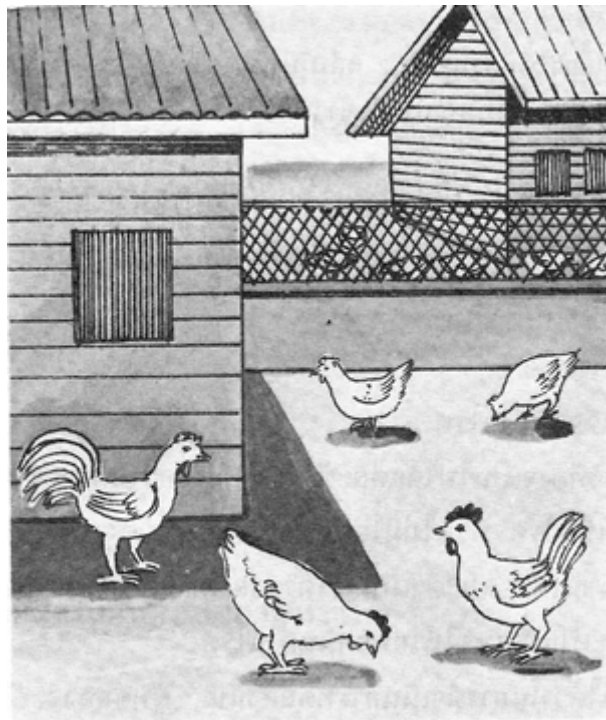
“ถ้าข้าวที่ขัดสีแล้วขาดสารอาหารบางชนิดซึ่งจำเป็นต่อการสร้างภูมิคุ้มกันโรค ก็จะทำให้ไก่ทุกตัวที่เลี้ยงด้วยข้าวขัดสีเป็นโรค”

ได้มีผู้ออกแบบการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐานนี้ โดยเลี้ยงไก่ 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเลี้ยงด้วยข้าวขัดสี อีกกลุ่มหนึ่งเลี้ยงด้วยข้าวเปลือก เขารายงานว่า ไก่ที่เลี้ยงด้วยข้าวขัดสีเป็นโรค ส่วนไก่ที่เลี้ยงด้วยข้าวเปลือกไม่เป็นโรค

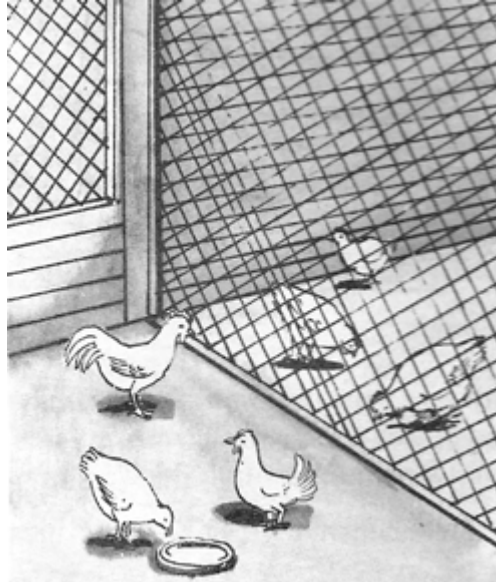
ภาพที่ 13.2 การทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐาน

จากรายงานดังกล่าว ทำให้มีข้อสงสัยมากมาย ที่สำคัญคือ นอกจากอาหารแล้วไก่ทั้งสองพวกเหมือนกัน และได้รับการเลี้ยงดูอย่างเดียวกันหรือไม่ จึงมีผู้คัดค้านว่าการทดลองควรปรับปรุงเสียใหม่ ดังภาพที่ 13.3

ภาพที่ 13.3 การทดลองแยกเลี้ยงไก่ประเภทเดียวกันทุกประการเป็น 2 ที่

จะเห็นได้ว่า การทดลองตามภาพที่ 13.3 ยังคงมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการแยกเลี้ยงอยู่นั่นเอง เนื่องจากยังมีตัวแปรที่ไม่ได้รับการควบคุมอีก การทดลองจึงต้องปรับปรุงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ดังในภาพที่ 13.4

ภาพที่ 13.4 การทดลองเลี้ยงไก่ที่สมบูรณ์ 2 กลุ่มในบริเวณเดียวกัน แต่มีลวดตาข่ายกั้นกลุ่มหนึ่งให้กินข้าวเปลือก อีกกลุ่มหนึ่งให้กินข้าวขัดสี

จากการทดลองในภาพที่ 13.4 จะเห็นได้ว่า ตัวแปรอื่นๆ ได้รับการควบคุมไว้ทั้งหมดเหลือแต่ตัวแปรที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ผลที่อาจจะเกิดขึ้นเป็นที่คาดคะเนได้ เป็นต้นว่า

1. ไก่ทั้งหมดเป็นโรค
2. ไม่มีไก่ที่เป็นโรคเลย
3. ไก่เพียงกลุ่มเดียวที่เป็นโรค

ซึ่งผลการทดลองที่อาจเป็นไปได้แต่ละข้อ ก็ชี้บ่งถึงความหมายที่ชัดเจนว่าสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่ ถ้าไก่ทุกตัวเป็นโรค หรือไม่มีไก่เป็นโรคเลย สมมติฐานที่ว่าอาหารเป็นต้นเหตุก็ต้องตัดทิ้งไป จะต้องตั้งสมมติฐานขึ้นใหม่ และดำเนินการตรวจสอบ แต่ถ้าไก่พวกหนึ่งพวกใดเป็นโรค สิ่งที่เป็นตัวแปรในการทดลองก็คงจะเป็นต้นเหตุให้ไก่พวกนั้นเป็นโรค

นักศึกษาจะเห็นได้ว่าในการดำเนินการทดลองนั้น ผู้ทดลองจะต้องทำอะไรๆ หลายอย่างด้วยกัน เขาจะต้องออกแบบการทดลอง กำหนดตัวแปรที่ต้องควบคุม ดำเนินการทดลองรวบรวมข้อมูล ตีความหมายข้อมูล และสรุปผลการทดลอง ซึ่งในบางครั้งอาจมีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการ และการปรับปรุงสมมติฐานที่กำลังตรวจสอบนั้นด้วย

จากตัวอย่างที่ให้ นักศึกษาจะสังเกตได้อย่างหนึ่งว่า ในการดำเนินการทดลองนั้นผู้ทดลองจะจัดการทดลองเป็น 2 ชุดด้วยกัน ชุดหนึ่งคือชุดทดลอง ซึ่งใช้ตรวจสอบผลของตัวแปรที่แปรค่าไปจากปกติ อีกชุดหนึ่งเรียกว่าชุดควบคุม ซึ่งใช้ตรวจสอบผลของตัวแปรในภาวะปกติ เมื่อดำเนินการทดลองเสร็จแล้วก็นำผลการทดลองของทั้งสองชุดมาเปรียบเทียบกันดูว่าแตกต่างกันหรือไม่ วิธีดำเนินการโดยจัดการทดลองเป็น 2 ชุด เช่นนี้ นักศึกษาจะพบได้ทั่วไป แต่ก็มีใช้ว่าการทดลองจะต้องดำเนินการเช่นนี้เสมอไปทุกครั้ง ขอให้ศึกษาดูตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าเราสงสัยว่าความเร็วของรถยนต์จะเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการสิ้นเปลืองน้ำมัน แล้วเราตั้งสมมติฐานว่า

“ถ้าความเร็วของรถยนต์มีผลต่อการสิ้นเปลืองน้ำมัน ดังนั้น ภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ที่ควบคุมให้เหมือนกัน รถยนต์ที่วิ่งด้วยอัตราเร็วต่างกัน ย่อมจะสิ้นเปลืองน้ำมันไม่เท่ากัน”

นักศึกษามองเห็นว่า ในการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐานนี้ เราไม่จำเป็นต้องต้องใช้รถหลายคัน ใช้คันขับหลายคนแต่อย่างใด รถยนต์และคนขับเพียงชุดเดียวก็สามารถใช้ในการทดลองได้ โดยทดลองขับหลายๆ ครั้ง แต่ละครั้งขับด้วยอัตราเร็วต่างกัน แล้วดูผลว่าความสิ้นเปลืองน้ำมันต่างกันหรือไม่ ถ้าผลการทดลองปรากฏว่าสิ้นเปลืองน้ำมันไม่เท่ากันก็เป็นการสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งขึ้น แต่ถ้าผลการทดลองปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน ก็เป็นการคัดค้านสมมติฐานนั้น

สรุปได้ว่า การทดลองเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำงานของนักวิทยาศาสตร์ที่ช่วยให้เขาสามารถตรวจสอบได้ว่า สมมติฐานที่ตั้งขึ้นมานั้นยอมรับได้หรือไม่เพียงใด ซึ่งเป็นการช่วยให้ได้คำตอบที่แท้จริงของปัญหาที่เขาประสบ ถ้าปราศจากการทดลอง อาจทำให้ปัญหาของนักวิทยาศาสตร์บางปัญหาไม่สามารถจะหาคำตอบที่แท้จริงได้ กล่าวคือเป็นเพียงสมมติฐานที่ขาดการตรวจสอบ นั่นเอง

เนื่องจากการทดลองเป็นทักษะที่ต้องใช้ทักษะอื่นๆ ที่ศึกษามาก่อนแล้ว จึงได้จัดเอาไว้เป็นตอนท้ายของทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และเนื่องจากนักศึกษาได้เคยผ่านทักษะต่างๆ มาแล้ว ในที่นี้จึงจะเน้นแต่ทักษะในการออกแบบและการดำเนินการทดลองเท่านั้น ดังนั้นนักศึกษาควรย้อนกลับไปทบทวนทักษะอื่นๆ ที่ศึกษามาก่อน แล้วจึงเริ่มศึกษาทักษะการทดลองต่อไป

เรื่องที่ 13.2

ความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานกับแบบของการทดลอง

นักศึกษาคงตระหนักได้ดีเมื่อระลึกถึงเรื่องของการกำหนดสมมติฐานว่าลักษณะประการสำคัญของสมมติฐานที่คืบนั้น ก็คือ จะต้องแนะวิธีการทดลองเพื่อที่ตรวจสอบสมมติฐานนั้นด้วย ดังนั้น การออกแบบการทดลอง จึงต้องสัมพันธ์กับสมมติฐานที่ต้องการจะตรวจสอบ

กิจกรรม 13.2 (1)

ให้นักศึกษาพิจารณาสมมติฐานต่อไปนี้ แล้วลองออกแบบการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐานที่ให้

“หนูที่กินอาหารที่ไม่มีโปรตีน จะมีอัตราการเจริญเติบโตต่างกับหนูที่กินอาหารที่มีโปรตีน”

แนวตอบกิจกรรม 13.2 (1)

การทดลองอาจทำได้ในทำนองนี้

ใช้หนู 2 กลุ่ม ที่มีอายุเท่ากัน มีลักษณะต่างๆ เหมือนกัน อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างเดียวกัน ทำการทดลองพร้อมๆ กัน โดยกลุ่มหนึ่งให้กินอาหารตามปกติ ซึ่งมีโปรตีนรวมอยู่ด้วย อีกกลุ่มหนึ่งกินอาหารที่ไม่มีโปรตีน

ถ้านักศึกษาได้ฝึกออกแบบการทดลองจากสมมติฐานในทำนองนี้บ่อยเข้า ก็จะมีทักษะในการออกแบบการทดลองขึ้นเรื่อยๆ

การฝึกทักษะในการหาความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานกับการทดลอง อาจทำได้ในทำนองกลับกัน กล่าวคือ พิจารณาหาสมมติฐานจากการทดลองที่ทราบ

กิจกรรม 13.2 (2)

ให้นักศึกษาพิจารณาเหตุการณ์ต่อไปนี้ แล้วระบุว่า การทดลองที่ให้มีจะตรวจสอบสมมติฐานอะไร

“เมื่อประมาณร้อยปีเศษมานี้ ได้เกิดโรคชนิดหนึ่งคุกคามทหารในกองทัพเรือญี่ปุ่นอย่างรุนแรง โดยที่ไม่มีใครทราบสาเหตุ

ระหว่างนั้น เป็นสมัยที่วิทยาศาสตร์กำลังตื่นตัว เนื่องจากมีบุคคลที่มีชื่อเสียงมากสองคน

คือ หลุยส์ ปาสเตอร์ และโรเบิร์ต ค็อค ได้แสดงให้เห็นอย่างเป็นที่เชื่อถือกันทั่วไปว่า โรคต่างๆ มีสาเหตุมาจากเชื้อจุลินทรีย์

นายแพทย์ทหารเรือชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งชื่อ ทาคากิ ได้รับคำสั่งให้จัดการเกี่ยวกับโรคนี้ เขาได้สั่งให้ทำความสะอาดเรือรบทุกลำ และตัวทหารทุกคนอย่างเข้มงวดกวัดขัน”

นักศึกษาคิดว่า ทาคากิ มีสมมติฐานอย่างไร จึงได้ดำเนินการเช่นนี้

แนวตอบกิจกรรม 13.2 (2)

ทาคากิ อาจจะมีสมมติฐานว่า “สาเหตุของโรคนี้ เนื่องมาจากจุลินทรีย์” เขาจึงสั่งให้ทำความสะอาดเพื่อทำลายจุลินทรีย์

กิจกรรม 5.3.2 (3)

“แต่การณ์กลับปรากฏว่าแม้จะได้กวัดขันให้ทำความสะอาดเพียงไรก็ตาม โรคดังกล่าวก็ยังระบาดอยู่ ยิ่งกว่านั้นยังลุกลามร้ายแรงขึ้นเรื่อยๆ

จากความพยายามศึกษาเกี่ยวกับโรคนี้ ทาคากิได้ทราบข้อมูลต่างๆ เพิ่มขึ้น ข้อมูลบางประการที่เข้าได้ คือ

1. โรคนี้พบตามเมืองใหญ่ๆ ตามบ้านนอกไม่พบ
2. ในเรือรบอังกฤษไม่มีใครเป็นโรคนี้
3. โรคนี้พบในหมู่คนที่บริโภคน้ำข้าวเจ้าเท่านั้น

เขาจึงอนุญาตผู้บังคับบัญชา นำเรือรบ 2 ลำออกทะเลในเวลาเดียวกัน แต่ละลำมีทหารเรือที่มีสุขภาพแข็งแรงพอๆ กัน จำนวนเท่าๆ กัน จัดสภาพการณ์ทุกอย่างในเรือให้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เว้นแต่อาหารที่บริโภค ให้ลูกเรือลำหนึ่งบริโภคอาหารแบบทหารอังกฤษ คือมี เนื้อ ปลา ไก่ ผัก และขนมปัง อีกลำหนึ่งให้อาหารแบบธรรมดาของทหารเรือญี่ปุ่น คือ ข้าวเจ้า”

นักศึกษาคิดว่า ทาคากิ มีสมมติฐานอย่างไร จึงดำเนินการทดลองเช่นนี้

แนวตอบกิจกรรม 5.3.2 (3)

ทาคากิสงสัยว่าสาเหตุของโรคนี้อาจจะเนื่องมาจากอาหาร สมมติฐานของเขาก็คือ ถ้าโรคดังกล่าวมีสาเหตุมาจากอาหาร โดยที่ทหารเรือบริโภคตามแบบอังกฤษไม่เป็นโรค แต่ทหารเรือที่บริโภคตามแบบญี่ปุ่นเป็นโรค ดังนั้น ภายใต้อาการการณ์ต่างๆ ที่ได้รับการควบคุมให้เหมือนกัน ยกเว้นอาหารแล้ว ทหารที่บริโภคตามแบบอังกฤษจะไม่เป็นโรค แต่ทหารที่บริโภคตามแบบญี่ปุ่นจะเป็นโรค

การฝึกวิเคราะห์สมมติฐานจากการทดลองเช่นนี้ จะช่วยให้นักศึกษามีทักษะบางประการในการออกแบบการทดลองที่สัมพันธ์กับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เรื่องที่ 13.3

การเลือกวิธีการทดลอง

แบบของการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐานอาจเป็นไปได้หลายแบบ ขอให้นักศึกษาพิจารณาแบบของการทดลองต่อไปนี้

“เพื่อที่จะศึกษาว่า สาร ก. มีผลต่อการเจริญเติบโตของพืช จึงปลูกพืชชนิดเดียวกันหลายๆ ต้น แล้วให้สาร ก. ในปริมาณมากน้อยต่างๆ กัน”

นักศึกษาจะเห็นได้ว่า การทดลองเช่นนี้ เป็น การเพิ่มปริมาณของสิ่งที่เชื่อว่าเป็นต่อการที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้นให้มากขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อที่จะดูว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ นับเป็นแบบหนึ่งของการทดลอง การทดลองอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นในเชิงกลับกันก็คือ ลดปริมาณของสิ่งที่เชื่อว่าเป็นต่อการที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้นให้น้อยลงเป็นพิเศษดูความเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกัน

นักศึกษายังพิจารณาแบบของการทดลองต่อไป

“เพื่อที่จะศึกษาว่า หากนำเอากิ่งของพืชชนิดหนึ่งที่มีรากงอกออกมาไปวางตั้งไว้ในน้ำ แล้วจะปล่อยฮอร์โมนที่ช่วยในการงอกรากออกมา จึงเอากิ่งของพืชชนิดนั้นที่มีรากอ่อนหลายๆ กิ่งไปวางตั้งไว้ในน้ำแล้วนำน้ำนั้นไปวิเคราะห์”

ด้วยกัน เพื่อที่จะดูว่า เหตุการณ์จะเกิดขึ้น หรือไม่ นับเป็นแบบหนึ่งของการทดลอง ซึ่งการทดลองอีกแบบหนึ่งที่เป็นเชิงกลับกันก็คือ นำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายๆ สิ่ง) ที่เชื่อว่าเป็นต่อการที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้นออกไปเสีย เพื่อที่จะดูว่าเหตุการณ์ไม่เกิดขึ้นใช่หรือไม่

ขอให้พิจารณาแบบของการทดลองต่อไปอีก

“เพื่อที่จะดูว่าชนิดและจำนวนของพืชและสัตว์เล็กๆ ที่อาศัยอยู่ในลำธารมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีชุมชนอยู่หนาแน่นขึ้นหรือไม่ จึงดักตัวอย่างของน้ำจากลำธารในชุมชนที่กำลังขยายตัวมาวิเคราะห์ทุกเดือนติดต่อกันตลอดเวลาสามปี”

การทดลองเช่นนี้เป็นการ สังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ที่สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป โดยบันทึกเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องไว้อย่างละเอียด นับเป็นอีกแบบหนึ่งของการทดลอง

จะเห็นได้ว่าแบบของการทดลองอาจเป็นไปได้หลายแบบด้วยกัน การที่จะเลือกใช้การทดลองแบบใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสมมติฐานที่ต้องการทดสอบ

กิจกรรม 13.3

นักศึกษาคิดว่า การทดลองเพื่อตรวจสอบผลของอาหารโปรตีนที่มีต่อการเจริญของหนูนั้น จัดเข้าเป็นแบบของการทดลองแบบใด

แนวตอบกิจกรรม 13.3

นำเอาสิ่งที่เชื่อว่าจำเป็นต่อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นออกไปเสีย เพื่อที่จะดูว่าเหตุการณ์ไม่เกิดขึ้นใช่หรือไม่

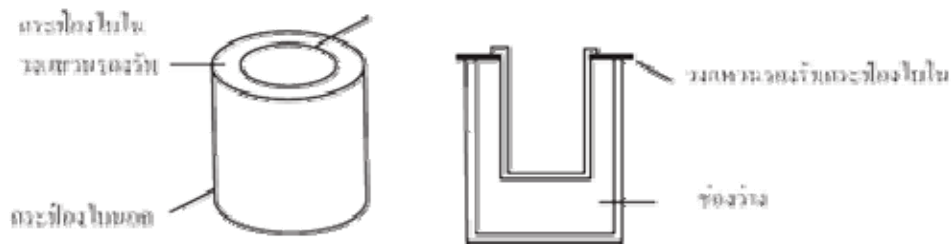
เรื่องที่ 13.4

การเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทดลอง

เป็นความจำเป็นที่ผู้ออกแบบการทดลองจะต้องมีความรู้และทักษะในการเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทดลอง เพื่อที่การทดลองจะได้ดำเนินไปโดยสะดวก สามารถตรวจสอบผลการทดลอง และได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นประโยชน์ ความรู้และทักษะในการเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทดลองนี้ เป็นการนำเอาประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาจากการที่ได้ลงมือทำการทดลองในเรื่องต่างๆ มาใช้ ตัวอย่างเช่น ในการทดลองทางเคมีเพื่อตรวจสอบ pH ของสารละลาย นักศึกษาเคยใช้ Universal Indicator หรือ pH-meter เป็นเครื่องมือตรวจวัดความรู้และทักษะในการใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ตรวจสอบ pH ของสารละลาย ต่อมาเมื่อต้องการจะออกแบบการทดลองเพื่อพิสูจน์สมมติฐาน ซึ่งในการทดลองจะต้องมีเรื่องของการตรวจสอบ pH ของสารละลายอยู่ด้วย นักศึกษาก็ทราบว่าจะต้องตรวจสอบด้วยเครื่องมืออะไร ได้อย่างไร รวมทั้งสามารถบอกได้ด้วยว่าการตรวจสอบด้วยเครื่องมืออย่างใดจะเหมาะสมที่สุด ในเรื่องการวัด นักศึกษาได้เคยผ่านเรื่องของการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการวัดมาแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน นักศึกษาควรได้ทบทวนดูว่า กระบอกแก้ว สายยาง น้ำปูนใส หลอดทดลอง บีกเกอร์ เทอร์โมมิเตอร์ เทียนไข นาฬิกา ฯลฯ เหล่านี้ปกติใช้สำหรับทำอะไร และสามารถจะนำมาใช้ประโยชน์ต่อการทดลองได้อย่างไร

กิจกรรม 13.4

ให้นักศึกษาดูภาพต่อไปนี้ และตอบคำถามที่ให้

ภาพที่ 13.5 กระจกสองใบซ้อนกันเป็นคาลอริมิเตอร์

นักเรียนคนหนึ่งทำการทดลองเพื่อที่จะศึกษาค่าความร้อนจำเพาะของสารต่างๆ เขาสร้างคาลอริมิเตอร์ขึ้นเอง โดยใช้กระจกสองใบซ้อนกัน ดังในภาพที่ 13.5 สารตัวอย่างที่ได้รับความร้อนจะถูกหย่อนลงในน้ำที่อยู่ในกระจกใบใน

(1) วัสดุอะไรที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้เป็นวงกบ ดังในภาพที่ 13.5

ก. อลูมิเนียมแผ่นเรียบ	ง. กระจกแข็งหนาๆ
ข. แผ่นเหล็กสีทึบๆ	จ. วัสดุชนิดเดียวกันกับที่ใช้ทำกระจก
ค. แผ่นทองแดงที่ขรุขระ	

(2) ควรจะใส่อะไรลงไปในห้องว่างระหว่างกระจกทั้งสองใบนี้

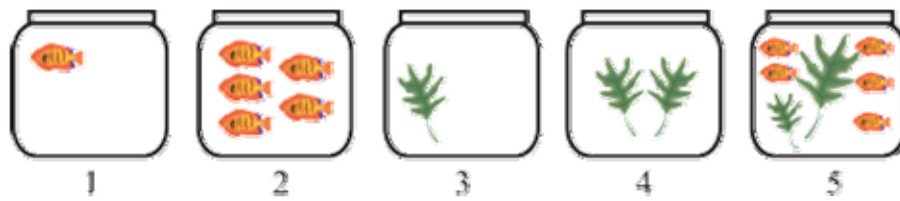
ก. อากาศ	ง. ของเหลวที่มีความหนาแน่นมาก
ข. น้ำแข็ง	จ. ของเหลวที่มีความหนาแน่นน้อย
ค. น้ำธรรมดา	

แนวตอบกิจกรรม 13.4

(1) วัสดุที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นวงกบ คือ ข้อ ง. กระจกแข็งหนาๆ ทั้งนี้เพราะจากตัวเลือกทั้งห้ามีกระจกแข็งเท่านั้นที่เป็นฉนวน

(2) สิ่งที่อยู่ในช่องว่างระหว่างกระจกทั้งสองใบควรจะเป็น อากาศ เพราะอากาศเป็นตัวนำความร้อนที่เลว

สิ่งที่ควรคำนึงอีกอย่างหนึ่งคือ แบบของการทดลองที่ออก ไม่ควรมีเครื่องมือใช้ไม้สอยที่ไม่จำเป็น เพราะเป็นการเพิ่มภาระและไม่ให้ประโยชน์อะไรขึ้นมาด้วย

ภาพที่ 13.6 เครื่องใช้ในการทดลอง

ตัวอย่างจากการออกแบบการทดลองเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์ดังภาพที่ 13.6 นั้น อุปกรณ์หมายเลข 1 และ 3 ไม่จำเป็นต้องมี

เรื่องที่ 13.5

การฝึกการออกแบบและดำเนินการทดลอง

นักศึกษาได้ผ่านกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานกับการทดลอง ได้ฝึกออกแบบการทดลองเพื่อที่จะตรวจสอบสมมติฐานที่กำหนดมาให้แล้ว รวมทั้งได้ทราบถึงแนวทางบางประการในการเลือกวิธีการในการทดลองตลอดจนเรื่องของการเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทดลองมาแล้ว ต่อไปนี้นักศึกษาจะได้ฝึกการดำเนินการทดลอง ซึ่งมีการทบทวนทักษะอื่นๆ เช่น การสร้างสมมติฐาน การวัด การบันทึกข้อมูล ฯลฯ ร่วมด้วย

กิจกรรม 13.5 (1)

จากการสังเกตการแกว่งของลูกตุ้มนาฬิกาขนาดต่างๆ ในร้านนาฬิกาแห่งหนึ่งทำให้มีผู้สงสัยว่า “คาบการแกว่งของลูกตุ้มนาฬิกาจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับสิ่งใด” เขาได้ตั้งสมมติฐานที่คิดว่า อาจจะเป็นคำตอบของปัญหานี้ ดังนี้

“คาบการแกว่งของลูกตุ้ม ขึ้นอยู่กับความยาวของแขนลูกตุ้ม”

ให้นักศึกษาปรับปรุงสมมติฐาน โดยเพิ่มรายละเอียดที่ช่วยชี้แนะแนวทางในการทดลองให้มากเท่าที่จะทำได้ หลังจากนั้นให้นักศึกษาตรวจสอบสมมติฐานโดย

1. ออกแบบการทดลองโดยใช้อุปกรณ์ที่กำหนดให้ดังต่อไปนี้
  - เชือกหรือด้ายเส้นเล็กๆ ยาวประมาณ 1 เมตร
  - แขนเกลียว หรือวงแหวนเหล็ก

- ตะปูขนาด 2.5 เซนติเมตร
  - ก้อน
  - นาฬิกาที่จับเวลาเป็นวินาทีได้
  - ไม้บรรทัดที่มีหน่วยวัดเป็นเซนติเมตร
2. ดำเนินการทดลองตามแบบของการทดลองที่ออก
  3. เขียนรายงานการทดลองโดย
    - ระบุตัวแปรอิสระ ตัวแปรตาม และตัวแปรที่ต้องควบคุม
    - ระบุวิธีดำเนินการทดลอง
    - บันทึกข้อมูลที่ได้จากการทดลอง
    - นำเสนอข้อมูลในรูปของกราฟ
    - ลงข้อสรุปผลการทดลองจากข้อมูลที่ได้ว่าสนับสนุนหรือคัดค้านสมมติฐาน

แนวปฏิบัติกิจกรรม 13.5 (1)

เมื่อทำกิจกรรมและบันทึกผลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ให้นักศึกษาตอบคำถามดังต่อไปนี้ในกิจกรรมที่ดำเนินการทดลองนั้น

- ตัวแปรอิสระและตัวแปรตามคืออะไร
- ตัวแปรที่ต้องควบคุมคืออะไร
- นักศึกษาวางแผนใช้อุปกรณ์แต่ละชนิดอย่างไร
- การทดลองต้องแบ่งเป็น 2 ชุด คือ ชุดทดลอง และชุดควบคุมหรือไม่
- นักศึกษาใช้เชือกและแป้นเกลียวแทนสิ่งใด
- นักศึกษาจะกำหนดความยาวของแขนลูกตุ้มได้อย่างไร
- นักศึกษากำหนดความยาวของแขนลูกตุ้มเป็นกี่ระยะ แต่ละระยะยาวเท่าใด
- นิยามเชิงปฏิบัติการของ คาบ คืออะไร
- การกำหนดวิธีวัดเวลาที่ใช้ในการแกว่ง 1 คาบอย่างไร
- นักศึกษาวัดเวลาการแกว่งที่ละคาบหรือวัดที่หลายๆ คาบแล้วหาค่าเฉลี่ย
- การจับเวลาเริ่มตั้งแต่คาบแรกของการแกว่ง หรือปล่อยให้แกว่งไปก่อนแล้วเริ่มจับเวลาที่คาบใดคาบหนึ่งหลังจากนั้น
- ในแต่ละความยาวของแขนลูกตุ้ม นักศึกษาทดลองเพื่อจับเวลาที่ครั้ง
- เมื่อเริ่มต้นแล้วแต่ละครั้ง นักศึกษาดึงลูกตุ้มออกมาด้านข้างให้แขนทำมุมกับแนวดิ่งเท่ากันทุกครั้งหรือไม่
- ตารางบันทึกข้อมูลของนักศึกษามีที่ช่อง อะไรบ้าง
- นักศึกษานำข้อมูลในตารางช่องใดมาเขียนกราฟ

- นักศึกษาลงข้อสรุปได้หรือไม่ว่า ผลการทดลองสนับสนุน หรือคัดค้านสมมติฐานข้างต้น

โปรดย้อนกลับไปพิจารณาวิธีดำเนินการทดลอง และรายงานการทดลองของนักศึกษาในกิจกรรม 13.5 (1) อีกครั้งหนึ่ง ถ้าคิดว่ามีสิ่งใดควรปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม โปรดดำเนินการให้เรียบร้อย ก่อนที่จะอ่านข้อความต่อไป

แนวตอบกิจกรรม 13.5 (1)

อาจปรับปรุงสมมติฐานได้เป็น “ถ้าความยาวของแขนลูกตุ้มมีผลต่อคาบการแกว่งของลูกตุ้ม ดังนั้น ภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ที่ควบคุมให้เหมือนกัน ลูกตุ้มที่มีความยาวของแขนต่างกัน จะมีคาบการแกว่งต่างกัน

1. ตัวแปรอิสระ คือ ความยาวของแขนลูกตุ้ม
2. ตัวแปรตาม คือ เวลาที่ใช้ในการแกว่ง 1 คาบ
3. ตัวแปรที่ต้องควบคุม คือ น้ำหนักลูกตุ้ม (จำนวนเป็นเกลียว) มุมของการแกว่ง สถานที่ทดลอง ช่วงเวลาทำการทดลอง
4. นิยามเชิงปฏิบัติการ ได้แก่

คาบการแกว่ง หมายถึง เวลาที่ลูกตุ้มใช้ในการเคลื่อนที่ครบ 1 รอบ โดยนับตั้งแต่เคลื่อนที่ออกจากจุดเริ่มต้นจนกลับมาสู่จุดเริ่มต้นอีกครั้งหนึ่ง

มุมของการแกว่ง หมายถึง มุมที่เส้นเชือกทำกับแนวตั้ง ณ ตำแหน่งที่ผูกติดกับตะปู ขณะตั้งเป็นเกลียวออกไปด้านข้างเมื่อจะเริ่มทดลองแต่ละครั้ง

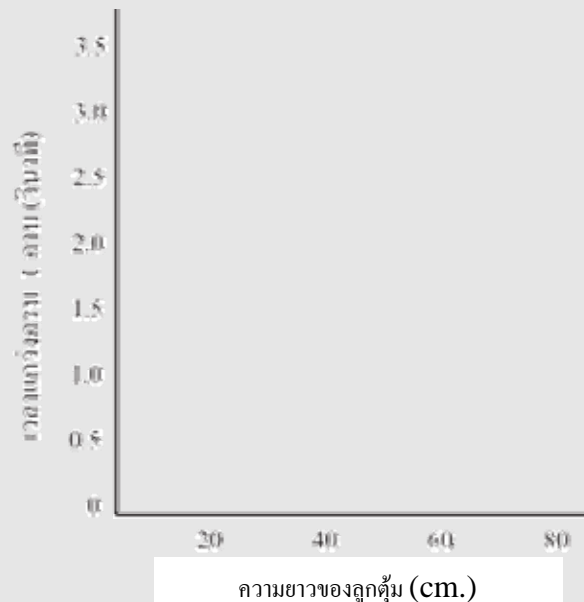
5. วิธีดำเนินการทดลอง

- 1) ตอกตะปูติดกับขอบด้านข้างโต๊ะที่สูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ตั้งอยู่ในที่สงบ
- 2) ผูกปลายเชือกข้างหนึ่งกับแหวนเหล็ก 1 อัน และผูกปลายอีกข้างหนึ่งกับหัวตะปูให้ความยาวของเชือกจากแหวนเหล็กถึงตะปูยาว 80 เซนติเมตร ปล่อยให้มันเป็นเกลียวแขวนห้อยอย่างอิสระ
- 3) เป็นเกลียวจะทำหน้าที่เป็นลูกตุ้ม เส้นเชือกที่แขวนจะทำหน้าที่เป็นแขนลูกตุ้ม
- 4) ดึงแหวนเหล็กออกมาทางด้านข้าง ให้เส้นเชือกทำมุมกับแนวตั้งขนาดหนึ่ง เรียกว่ามุมของการแกว่ง
- 5) ปล่อยให้แหวนเหล็กพร้อมกับเริ่มจับเวลาไปจนครบ 10 คาบการแกว่ง
- 6) ทำซ้ำในข้อ 4-5 อีก 2 ครั้ง เพื่อหาค่าเฉลี่ย
- 7) เปลี่ยนความยาวของแขนลูกตุ้ม (เส้นเชือกจากแหวนเหล็กถึงหัวตะปู) เป็น 60, 40 และ 20 เซนติเมตร ตามลำดับ แต่ละช่วงความยาวทำการทดลองเหมือนในข้อ 4-6 แล้วบันทึกข้อมูลลงในตาราง

ตารางบันทึกข้อมูล

ความยาวของ แขนลูกตุ้ม (cm.)	เวลาของการแกว่งครบ 10 คาบ (วินาที)				เวลาของการ แกว่ง 1 คาบ (วินาที)
	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	
20					
40					
60					
80					

นำเสนอข้อมูลในรูปของกราฟ

สรุปผลการทดลอง

กิจกรรม 13.5 (2)

จากสถานการณ์ในกิจกรรม 13.5 (1) ถ้ามีผู้ตั้งสมมติฐานว่า “น้ำหนักของลูกตุ้มมีผลต่อคาบการแกว่งของลูกตุ้ม”

ให้นักศึกษาดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ปรับปรุงข้อความของสมมติฐานนี้เพื่อให้เห็นแนวทางในการดำเนินการ การทดลอง เพื่อตรวจสอบสมมติฐาน
2. ออกแบบการทดลอง โดยกำหนดอุปกรณ์ในการทดลองด้วยตนเอง
3. ดำเนินการทดลองเพื่อตรวจสอบสมมติฐาน
4. เขียนรายงานการทดลอง

แนวตอบกิจกรรม 13.5 (2)

แนวทางของคำถามและคำตอบเป็นทำนองเดียวกับกิจกรรม 13.5 (1)

เรื่องที่ 13.6

การกำหนดปัญหาจากผลการทดลอง

นักศึกษาได้มาถึงช่วงสุดท้ายของเรื่องราวเกี่ยวกับทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์คือการทดลองซึ่งเป็นการรวมและนำเอาทักษะอื่นๆ อีกหลายทักษะมาใช้ประกอบกันด้วย ถ้านักศึกษาได้มีโอกาสฝึกกิจกรรมการทดลองเช่นนี้บ่อยครั้งเข้า ก็จะมี ความชำนาญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

ในเรื่องราวของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นั้น สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผลที่ได้จากการทดลอง กับปัญหาใหม่ๆ ที่อาจเกิดขึ้น การมองเห็นปัญหา เป็นเรื่องของความช่างสังเกตและความคิดที่ลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม รายละเอียดเกี่ยวกับการทดลองและผลที่ได้จากการทดลองก็เป็นสิ่งที่ช่วยแนะปัญหา อันจะนำไปสู่การสร้างข้อสมมติฐานและทดลองเพื่อพิสูจน์สมมติฐานต่อไป อันเป็นผลให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ นักศึกษาจึงควรได้ลองฝึกตั้งข้อสงสัยหรือสร้างปัญหา จากผลการทดลองที่ได้

การทดลองบางการทดลองอาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยได้มากมาย ตัวอย่างเช่น ถ้ามีผู้ทำการทดลองเพื่อที่จะตอบปัญหาว่าพืชที่ปลูกในร่มกับพืชที่ปลูกกลางแจ้ง อย่างไหนจะงามกว่ากัน และปรากฏว่าพืชที่ปลูกกลางแจ้งเจริญงอกงามกว่าพืชที่ปลูกในร่ม หลายคนก็คงมีข้อสงสัยมากมาย เกี่ยวกับผลการทดลองนี้เป็นไปได้หรือไม่ว่าพืชที่อยู่กลางแจ้งได้รับแสงสว่างมากกว่า ทำให้เจริญงอกงามได้ดีกว่า แต่ข้อมูลเพียงเท่านี้ไม่ช่วยให้จัดข้อสงสัยอื่นๆ อีกมากมาย อะไรบ้างที่อาจเป็นสาเหตุของความแตกต่างดังกล่าว อาจจะเป็นน้ำ ปุ๋ย โรค แมลงที่เป็นศัตรู ฯลฯ เพราะข้อมูลไม่ได้บอกว่าการทดลองมีการควบคุมเพียงใด การทดลองที่มีการควบคุมจะขจัดปัจจัยอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป แต่อย่างไรก็ตามปัญหาก็ยังอาจมีอยู่

ขอให้นักศึกษาพิจารณาข้อความต่อไปนี้

เพื่อที่จะทดสอบสมมติฐานที่ว่าถ้าขับรถด้วยอัตราเร็วสูง จะทำให้สิ้นเปลืองน้ำมันมากขึ้น นาย ก. จึงเลือกหาถนนสายตรงที่ยาวเพียงพอสายหนึ่ง เพื่อที่จะทำการทดลอง เขาขับรถจากจุดเริ่มต้นไป ยังจุดสุดท้ายด้วยความเร็วไม่เท่ากันในแต่ละครั้ง จากการวัดปริมาณน้ำมันที่ใช้ไป ปรากฏผลดังตาราง

ตารางที่ 13.8 ความเร็วของรถยนต์กับปริมาณน้ำมันที่ใช้ไป

ครั้งนี้	ความเร็วของรถยนต์ (กิโลเมตร/ชั่วโมง)	ปริมาณน้ำมันที่ใช้ไป (ลิตร)
1	80	6
2	100	8
3	120	10

จากตารางที่ 13.8 จะเห็นได้ว่า ข้อมูลนี้สนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้

นักศึกษามีปัญหาหรือสงสัยอยากทราบอะไรอีกบ้างหรือไม่ ถ้าไม่ ลองบันทึกข้อสงสัยของนักศึกษาไว้ ก่อนที่จะอ่านต่อไป

ในการทดลองดังกล่าว ประเภทของรถยนต์ อายุ สภาพของรถ ฯลฯ ได้ถูกควบคุมไว้ให้อยู่ในสภาพที่เหมือนกัน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือความเร็วของรถ

นักศึกษาจะเห็นได้ว่า จากผลการทดลองที่ได้เพียงเท่านี้ เราไม่แน่ใจนักว่าถ้าขับรถด้วยความเร็วที่เกิน 120 กิโลเมตรต่อชั่วโมงขึ้นไป อัตราการสิ้นเปลืองของน้ำมันจะเป็นอย่างไร แม้ว่าการขับรถเร็วกว่าอัตราดังกล่าวจะทำให้ได้อีกไม่มากไปกว่านี้เท่าไรนักก็ตาม

ยังมีคำถามหรือข้อสงสัยอะไรอีกบ้างหรือไม่ เป็นต้นว่า ถ้าขับรถช้าๆ จะสิ้นเปลืองน้ำมันน้อยลงเสมอไปหรือไม่

และถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วน บางคนอาจจะสังเกตได้ว่า จากข้อมูลที่ได้ในตารางเมื่อความเร็วเพิ่มขึ้นในระดับ 80, 100, และ 120 กิโลเมตรต่อชั่วโมง อัตราการสิ้นเปลืองของน้ำมันจะเป็น 6, 8 และ 10 ลิตรตามลำดับ ข้อสงสัยที่อาจจะตั้งขึ้นได้อีกข้อหนึ่งก็คือ ตัวแปรทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กันเชิงเส้นตรงหรือไม่

ข้อสงสัยต่างๆ นั้น มีไม่น้อยที่ได้มาจากการทดลอง ข้อสงสัยหรือปัญหาเหล่านี้เป็นที่มาของสมมติฐาน ให้หาทางทดลองศึกษาค้นคว้าเพื่อหาคำตอบต่อไป ผลการทดลองทำให้ได้คำตอบบางประการ แต่ก็อาจก่อให้เกิดข้อสงสัยขึ้นด้วย การศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์จึงได้ดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่งปัจจุบันนี้มนุษย์ยังได้รับความรู้ต่างๆ เพิ่มขึ้นมากมาย แต่ก็ยังมีข้อสงสัยอีกมากมายเช่นกัน การศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ภาคผนวก

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

1. การสังเกต	= observing
2. การจำแนกประเภท	= classifying
3. การวัด	= measuring
4. ความแม่นยำ	= precision
5. ความถูกต้อง	= accuracy
6. การหาความสัมพันธ์ระหว่างสเปสและเวลา	= using Space / Time relationship
7. การคำนวณ	= using number
8. การสื่อความหมาย	= communicating
9. การลงความเห็นจากข้อมูล	= inferring
10. การทำนาย	= predicting
11. การตั้งสมมติฐาน	= formulating hypotheses
12. การควบคุมตัวแปร	= controlling variables
13. การตีความหมายข้อมูล	= interpreting data
14. การกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการ	= defining operationally
15. การทดลอง	= experimenting
16. การทำนายแบบเพิ่มเติมความ	= interpolation
17. การทำนายแบบขยายความ	= extrapolation

บรรณานุกรม

ชุดที่ 1-13

- คลีอบเฟอร์, ลีโอโปลด์ อี. **ข้อสอบวิทยาศาสตร์เขียนอย่างไรให้มีคุณภาพ** แปลโดย พิศาล
สร้อยธุหร้า. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
2525.
- ดุษฎี ชุมสาย, หม่อมหลวง. **หนังสืออุเทศวิชาคณิตศาสตร์ สถิติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2507.
- ทบวงมหาวิทยาลัย คณะอนุกรรมการพัฒนาการสอนและผลิตอุปกรณ์การสอนวิทยาศาสตร์
ทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ (ฉบับร่าง) ทบวงมหาวิทยาลัย, 2524.
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี **คณิตศาสตร์ช่วงอุตสาหกรรม 1**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2524.
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี **แบบเรียนวิชาคณิตศาสตร์ ค.514 ประโยค
มัธยมศึกษาตอนปลาย** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2524
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี **เอกสารอ่านประกอบสำหรับครูการสอนเคมี**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2521.
- สุชุม ศรีชัยรัตน์. “หน่วย SI”. วารสารสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ปีที่
7 (ฉบับที่ 1-2, 2521) : 40-51.
- สุวัฒน์ นิยมคำ. **การสอนวิทยาศาสตร์แบบพัฒนาความคิด** พระนคร : วัฒนาพานิช, 2517.
- Bloom Benjamins, et al. **Hand Book on Formative Evaluation of Student Learning**.
New York : McGraw-Hill, 1971.
- BSCS. **Biology Teacher Handbook** New York : John Wiley and Sons, Inc., 1970.
- Klopfers, L.E. “Evaluation of Learning in Science”. **Handbook on Formative and
Summative Evaluation of Student Learning**, Edited by B.S. Bloom, et.al. New
York : McGraw-Hill, 1971.
- The American Association for the Advancement of Science. **Science A Process Approach :
Commentary for Teacher**. Washington D.C : AAAS, 1970